

УДК 930:327

Оксана Ляшенко, Ігор Дацків

**ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ
З НІМЕЧЧИНОЮ ТА АВСТРО-УГОРЩИНОЮ 1918 Р.**

У статті йдеться про економічні аспекти Брестського мирного договору 1918 р., який спричинив певні зобов'язання сторін в економічній сфері відносин зокрема у системі українсько-німецько-австрійських відносин, що суттєво впливали на зовнішньополітичну орієнтацію Києва, Відня і Берліна. Аналізується діяльність українських дипломатичних представництв і економічно-торговельних місій за кордоном, спрямована на забезпечення розвитку української економіки та потреб боротьби за незалежність.

Ключові слова: договір, уряд, міжнародний вплив, економічні, дипломатичні переговори.

Сучасна Україна розв'язує питання зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної орієнтації і створює систему національних пріоритетів у міжнародній політиці. При цьому Україна має враховувати власний, набутий у ХХ ст. досвід.

Проблема міжнародних зв'язків України в добу національно-визвольних змагань 1917–1918 рр., перших незалежних урядів – Центральної Ради, Української Народної Республіки (далі – УНР) і Гетьманату Павла Скоропадського – має потужний пласт наукових досліджень українських, діаспорних і зарубіжних істориків. Водночас бракує глибоких досліджень, присвячених економічним аспектам, зокрема у системі українсько-німецько-австрійських відносин, що суттєво впливали на зовнішньополітичну орієнтацію Києва, Відня і Берліна. Недостатньо вивчена й висвітлена діяльність українських дипломатичних представництв і економічно-торговельних місій за кордоном, спрямована на забезпечення розвитку української економіки та потреб боротьби за незалежність. У більшості наукових праць економічні аспекти у стосунках України з Німеччиною і Австро-Угорщиною розглядаються фрагментарно під призвою Брестського мирного договору від 9 лютого 1918 р., який спричинив певні зобов'язання сторін в економічній сфері відносин.

Серед перших робіт варто назвати праці М. Грушевського. Зокрема, в заключних розділах «Ілюстрованої історії України» [1] автор дає високу оцінку мирному договору, підписаному делегацією Української Центральної Ради в Бресті з Центральними державами і негативно оцінює політику німецького командування на початковому етапі окупаційного режиму. А його роботи «Хто такі українці і чого вони хочуть» [2], «На порозі нової України» [3], дають змогу не тільки визначити контекст подій, а й прослідкувати причини українсько-німецького зближення.

Особливу цінність для дослідників представляють фундаментальні праці видатного вченого, історика, відомого державного діяча доби Центральної Ради й Гетьманату Д. Дорошенка. Головним результатом його творчого доробку стала двотомна «Історія України. 1917–1923 рр.» [4], де автор послідовно виклав історію Центральної Ради та Української Держави доби Гетьманату. Разом із ґрунтовною працею «Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920).2» [5] та іншими його дослідження, на наш погляд, є неперевершеними в історіографії української революції та зазначеної проблематики.

Помітним внеском української діаспори в історіографію даної проблеми стали роботи О. Субтельного [6], І. Нагаєвського [7], Т. Гунчака [8] та І. Каменецького [9], які дослідили міжнародно-правові та соціально-політичні аспекти Брестського мирного договору 1918 р.

Роботи радянських авторів, в яких розглядалась Брестська конференція, з політичних причин носили заідеологізований характер. Це праці Г. Нікольнікова [10], М. Супруненка [11], І. Хмілья [12], С. Маркова [13], Г. Заставенка [14] та інших. Вони або свідомо взагалі замовчували діяльність дипломатів УНР, або усіяко перекручували факти, мотивації та результати дій дипломатів Центральної Ради, що було властиво радянським історикам.

Найбільш цікавою і насиченою фактичними матеріалами зарубіжних архівів є монографія Р. Симоненка «Брест: двобій війни і миру» [15], хоча і на ній частково позначився ідеологічний диктат радянського минулого. Автор значну увагу приділив не тільки переговорам у Бресті, а й політиці Антанти щодо України напередодні переговорного процесу між Україною та Центральними державами, що дає можливість виявити цілий ряд причин міжнародного характеру, які мали вплив на становлення і розвитку українсько-німецьких відносин.

До економічних аспектів Брестського договору неодноразово зверталися сучасні українські історики В. Верстюк [16], В. Коваль [17], П. Барвінська [18], П. Притуляк [19], М. Несук [20], які розглядали економічний аспект відносин України з Німеччиною та Австро-Угорщиною, проаналізували характер фінансових проблем українсько-німецьких відносин, але багатий

фактичний матеріал, наведений в дослідженні, недостатньо розкриває економічні цілі на тривалу перспективу й оцінки економічної привабливості України для Німеччини.

Домінуючим чинником, який вплинув на економічні аспекти Брестського договору були українсько-німецькі відносини, які формувалися у досить складний період Першої світової війни та національно-визвольних змагань 1917–1918 рр. Як відзначав І. Каменецький, ще під час війни Німеччина цікавилася українською проблемою, зокрема її економічними аспектами. Це виявлялося у співпраці впливових діячів німецького суспільства із Союзом Визволення України, підтримці ідеї самовизначення України. Берлін усвідомлював, що незалежна Україна може стати противагою Росії і Польщі й потужним економічним ринком перш за все сільськогосподарської продукції [9, с. 12–15]. Варто зауважити, що Німеччина поряд з українцями Союзу Визволення України (далі – СВУ) активно підтримувала у роки війни усі революційні рухи в Російській імперії, особливо більшовиків, які, за свідченням О. Федюшина, через А. Гельфанда (Парвуса) отримали приблизно 50 млн марок, тоді як СВУ на пропаганду та культурно-освітню роботу в таборях військовополонених впродовж 1915–1917 рр. отримав всього 743 тис. марок [21, с. 59–60].

Від'їзд до Бреста делегації України на чолі з В. Голубовичем та її участь у мирних переговорах стали радикальним поворотом зовнішньополітичної орієнтації на користь Німеччини, започаткували досить тривалу фазу україно-німецьких стосунків у військово-політичній та економічній сферах. Безумовно, у новій ситуації обидві сторони шукали можливості забезпечити власні національні інтереси: Україна – припинити війну, домогтися офіційного визнання своєї незалежності, вийти на міжнародну арену самостійним чинником, дістати реальну військову підтримку у розв'язаній більшовицькою Москвою війні. Німеччина та її союзники сподівалися, насамперед ліквідувати свій Східний фронт і перекинути частину військ на Захід, отримати доступ до України як багатой сировинної бази, перш за все, до українського хліба, оскільки населення їх країн було на грані голоду. Окрім того, слушно зауважує В. Верстюк, німці швидко зрозуміли, що присутність української делегації у Бресті стане додатковим важелем впливу на переговори з більшовицькою Москвою, делегація якої під проводом Л. Троцького усіляко затягувала підписання договору й спробувала його зірвати [22, с. 68].

Тому від перших днів Брестських переговорів представники Німеччини прихильно ставилися до української дипломатичної місії, визнали її правочинність і змусили радянських представників на чолі з Л. Троцьким не лише визнати право делегації під проводом В. Голубовича представляти Україну, але й бути рівноправним учасником переговорного процесу. У результаті, 9 лютого 1918р. Україна підписала і згодом ратифікувала, як і Німеччина, мирний договір надзвичайної ваги, який, за висновком В. Винниченка та інших провідників України, безперечно, був для української держави дуже корисним і своєчасним, перш за все, тому, що забезпечив визволення України від більшовицьких військ і відновлення влади Центральної Ради у краї, вихід України на міжнародну арену, встановлення дипломатичних і економічних зв'язків з Німеччиною та її союзниками (ч. II) [23, с. 289].

Окрема стаття VIII визначала економічні взаємини, які охоплювали основні напрямки і створювали правову базу для їх розвитку. Ця стаття мала багато пунктів, що визначали і деталізували різні аспекти, зокрема, розміри і порядок товарообміну, фінансових розрахунків та ін. У її основу покладено умови колишнього російсько-німецького договору про торгівлю і мореплавство 1894–1904 рр. з деякими застереженнями [24, арк. 1–2].

Повернувшись до Києва, Рада Міністрів УНР 14 березня 1918 р., ще у ході визволення України німецько-українськими військами, ухвалила створити при уряді України державну комісію з товарообміну, яка мала опрацювати в деталях економічний договір з Німеччиною і заходи на його реалізацію. До складу комісії увійшли М. Порш (голова), Г. Остапенко, К. Мацієвич, П. Феденко-Чопівський та інші досвідчені політичні діячі, економісти і юристи [25].

25 березня комісія розпочала переговори з представниками Німеччини на чолі з послом бароном Муммом фон Шварценштейном та Австро-Угорщини на чолі з графом Йоганом Форґачем. Зауважимо, що Комісія готувала окремі угоди з кожною країною. Перш за все, мова йшла про виконання умови статті VIII: «До 31 липня поточного р. потрібно буде перевести обмін надлишками найголовніших витворів сільського господарства і промисловості для покриття біжучих потреб» [26, арк. 24].

У складі комісії створено дві підкомісії: експортну, яка ділилася на чотири відділи – експортний, імпорتنний, фінансовий і юридичний, її очолив І. Феденко-Чопівський; та імпорتنну, голова – В. Коваль. Найбільш складною була діяльність експортної підкомісії, оскільки німецька сторона вважала основою брестських угод саме поставки з України, зокрема збіжжя, у розмірі 60 млн пудів. Заступник міністра торгівлі і промисловості І. Феденко-Чопівський 9 березня 1918 р. доповідав урядові: «Статистичні дані щодо розміру врожайів в Україні за останні 5–6 років показують, що

тепер в українських губерніях є надлишок хлібних злаків. Надлишок цей повинен, на нашу думку, досягти значних розмірів, якщо взяти до уваги, що в роки війни хліб за кордон не вивозився» [27].

Але навіть поверхові розрахунки свідчили, що вимоги німців є надмірними. Українська сторона пропонувала зменшити експорт хліба до 39 млн пудів. М. Порш вимагав водночас домовитися про імпортування із Центральної держави необхідних для сільського господарства товарів, насамперед 100–150 тис. плугів. Але під тиском німецької сторони українцям довелося погодитися на експорт до 31 липня 1918р. 60 млн пудів збіжжя: у квітні – 6 млн, травні – 15, червні – 20, липні – 19 млн. Причому Україна була зобов'язана продавати хліб (основна на той час складова експорту УНР) іншим державам лише з дозволу Центральної держави. Були визначені ціни: за пуд пшениці – 5 крб. 80 коп., жита – 4крб. 48 коп., ячменю – 4 крб. 05 коп. [28, арк. 14].

Серед інших сільськогосподарських продуктів, крім збіжжя, німецька сторона виявляла значний інтерес до м'яса, жирів, цукру й деяких овочів. Вона вимагала шляхом державних поставок і вільної закупівлі отримати від України 1 млн 300 тис. голів свиней, 300 тис. голів худоби, 1 млн пудів жирів та ін. Проте українська сторона пропонувала зменшити вимоги і брала на себе обов'язок до 31 липня поставити Німеччині 30 тис. пудів сала, 900 тис. пудів худоби (в живій вазі), 100 млн яєць, 27 млн пудів цукру, 100 млн пудів картоплі та ін. [29, арк. 5].

Отже, вже на початку переговорів щодо економічної угоди між УНР і Німеччиною з'явилися суперечності. Безперечно, німці намагалися якомога швидше і в максимальних розмірах отримати від України продукти сільського господарства, до чого спонукала внутрішня ситуація в країні. Українська сторона в особі Комісії керувалася завданнями набагато ширшими: одночасно з виконанням економічного розділу Брестської угоди дбати про розвиток економіки України шляхом вигідного експорту та імпорту промислових товарів, а також не допустити економічного закабалення й перетворення молодого української держави на німецьку колонію.

Гострі дискусії щодо експорту сільськогосподарських товарів продовжувалися до 13 квітня, в результаті яких підписано кілька угод про поставки деяких видів продукції у розмірах, що здебільшого задовольняли обидві сторони. Паралельно розв'язали питання фінансів, мита, транспортування Брестським і Львівським відділеннями залізниці та з чорноморських портів Одеси, Миколаєва, Херсона. Згідно з публікацією газети «Киевская мысль» кількість вивезеного Німеччині хліба до кінця квітня, за свідченням прем'єр-міністра УНР В. Голубовича, становила три мільйони пудів [30].

У другій половині квітня 1918 р. досягнуто угоди про експорт різних видів сировини. Зокрема, з криворізьких та донецьких копалень передбачалося вивезти 37,5 тис. пудів залізної руди, марганцю, а також будівельного лісу з розрахунку 300 вагонів щомісячно та металобрухту в розмірах ваги імпорту машин та різних металевих виробів. «Матеріали переговорів про експорт сировини з України свідчать, – наголошує П. Притуляк, – що метою представників Центральної держави було не визначення її надлишків, а викачування з неї необхідної для них сировини. А найкращий спосіб для цього вони вбачали в запровадженні вільної торгівлі» [19, с. 68].

Така тактика німецької сторони на переговорах з економічних питань спонукала Раду Міністрів видати низку постанов із забороною експорту деяких видів продовольчих і промислових товарів. Це викликало незадоволення партнерів на переговорах. Німці пильно стежили за тим, щоб Україна не продавала хліба та інших сільськогосподарських товарів іншим державам, зокрема Росії, Дону, Грузії та Білорусії.

Не менш складними були переговори з німецькою стороною української імпортової комісії В. Ковалю. На перших засіданнях від кінця березня 1918 р. українці висунули пропозиції поставити до 1 червня в Україну щонайменше 101,5 тис. плугів, причому заявили, що у випадку незадоволення вимоги українська сторона не гарантує виконання експорту хліба. Це змусило німців погодитися на ввіз 215 тис. т вугілля, адже вони пропонували втричі менше, щоправда, німці намагалися додати до угоди право контролю за розподілом вугілля, але українці відстояли право ним розпоряджатися самостійно. Певних успіхів делегації УНР вдалося досягнути на переговорах про поставки німцями: 350 тис. пудів нафти, хімічних і фармацевтичних товарів, а також сільськогосподарських машин, облаштування млинів, маслобоєнь, машин для переробки сільськогосподарських продуктів, моторів, мануфактури. Водночас було впроваджено курс валюти при взаєморозрахунках: 1 нім. марка – 75 коп., 1 австрійська корона – 50 коп. Після узгодження пропозицій сторін, 23 квітня економічний договір між Україною і Німеччиною був підписаний головами комісій М. Поршем і А. Муммом. Оскільки його термін був обмежений 31 липня, вирішено у червні 1918 р. провести нові переговори для продовження його дії [31, с. 296–297].

Треба відзначити, що виконання економічних угод натрапило на великі труднощі, пов'язані з внутрішньою ситуацією в Україні. Д. Дорошенко подає характерну доповідну записку одного із австрійських дипломатів, який повідомляв з Києва: «Досі ми обмежувалися військовою окупацією й вигнанням більшовицьких військ, управління ж краєм ми принципово залишали за Радою та її органами. Як же виглядає це управління? Чи теперішній режим – не торкаючись питання про його

добру волю – є в стані постачати нам потрібні продукти або створити такі умови, які дали б нам змогу добути ці продукти через закупку? Щоб Рада через свої власні органи могла забезпечити доставку і транспорт продуктів, це – зовсім виключено, бо вона зовсім не має правильної і певне поставленої працюючої організації. І це не може швидко змінитися, бо Рада не має ні грошей, ні справжнього виконавчого апарату (війська, жандармерії, суду, поліції) в своїм розпорядженні» [31, с.11].

Німці швидко переконалися, що Центральна Рада в силу об'єктивних і суб'єктивних причин не зможе виконати угоди про поставки, зокрема хліба. Німецькі чиновники відзначали, що поставок харчових продуктів не вистачає навіть на утримання окупаційних військ в Україні – приблизно 400 тисяч вояків. Частими були випадки, коли військові частини вдавалися до самочинних реквізицій і закупівлі сільськогосподарської продукції. Мало того, головнокомандувач німецькими військами в Україні генерал-фельдмаршал Г. Ейхгорн 6 квітня без погодження з українським урядом видав наказ: селянам під загрозою кари засівати хліб самим і не перешкоджати поміщикам. Цей вчинок Г. Ейхгорна викликав обурення міністра земельних справ М. Ковалевського, який подав у відставку. Мала Рада відгукнулася на втручання німців у внутрішні справи постановою, у якій наголошувалося, що «ніяке самовільне втручання германського і австро-угорського вищого командування в соціально-політичне й економічне життя України недопустиме». Відзначалося, що подібні дії можуть «зробити неможливим виконання тих економічних договорів між УНР і Центральними державами» [32, с. 145–146].

Між іншим, посол Німеччини А. Мумм, прихильний до України та її уряду, у донесеннях до Берліна постійно підкреслював необхідність дотримуватися Брестських угод і не втручатися у внутрішні справи УНР. Проте, він змушений був виправдати заходи на забезпечення майбутнього врожаю, оскільки Німеччина сподівалася отримати погоджену з українцями кількість хліба. 24 квітня посол телеграфував до Берліна, що «співробітництво з теперішнім урядом, беручи до уваги його тенденції, неможливе». Отже, українсько-німецькі стосунки погіршувалися з кожним днем, насамперед з причин, пов'язаних з економічними угодами та їх виконаннями українською стороною.

Варто також зауважити, що цьому сприяло ставлення М. Грушевського до німців. Голова Центральної Ради майже не цікавився станом українсько-німецьких стосунків. «Надзвичайна сухість і черствість у відносинах, – писав Д. Дорошенко, – наче задавала тон відношення українського уряду й офіційних сфер до німців – військових, цивільних, урядовців, журналістів, які почали приїждати до Києва. Ніяких прийомів, ніяких зустрічей і відносин поза чисто офіційними справами. Тим часом, «неукраїнське товариство» Києва робило якраз навпаки і «обробляло» німців, як тільки можна» [5, с.90].

Д. Дорошенко згадував, як прибулий до Києва М. Василько, відомий буковинський діяч і член австрійського парламенту, який активно допомагав українській делегації в Бресті, відзначав, що серед німецьких впливових кіл у Берліні панує глибоке розчарування українським державним і політичним проводом. Особливо це стосувалося укладених торгівельно-економічних угод [5, с. 92].

За цих обставин наприкінці квітня 1918 р. в українсько-німецьких стосунках визрів потужний конфлікт, який спонукав німців до зміни українського уряду шляхом державного перевороту, оскільки Українська Центральна Рада виявилася нездатною задовольнити гострі потреби Німеччини. Хоча П. Скоропадський у своїх заявах і спогадах відзначав, що домовився з німцями про нейтралітет, події 29 квітня свідчили про їх активну участь у поваленні Центральної Ради і встановленні режиму Гетьманату П. Скоропадського. Водночас більшість дослідників проблеми вважають, що визначальними причинами падіння Центральної Ради була внутрішня криза, відсутність єдності українського політикуму, насамперед, у питаннях державного і військового будівництва та зовнішньополітичної орієнтації, що призвело у результаті до фатальних помилок і прорахунків. Зауважимо, що гетьманський переворот стався безкровно за умов відсутності будь-якого супротиву органів влади і суспільства загалом.

29 квітня 1918 р. П. Скоропадський, виходець із старовинного козацького старшинського роду, генерал-лейтенант російської армії, оголосив маніфест «Грамоту до всього українського народу» і «Закон про тимчасовий державний устрій України» як Гетьман Української Держави. У документах визначено напрямки державного будівництва, окреслено структуру, права і завдання органів влади, а також права і обов'язки громадян, які гарантували загальноприйняті в світі умови життя і праці. Водночас створювався Кабінет міністрів на чолі з Ф. Лизогубом, в якому посаду міністра закордонних справ обійняв Дмитро Дорошенко. Саме на нього, а також міністрів: А. Ржепецького, торгівлі – С. Гутника, харчових справ – Ю. Соколовського, юстиції – М. Чубинського – було покладено виконання домовленостей П. Скоропадського з представниками Німеччини про те, що Українська Держава перебирає на себе виконання Брестської угоди й Економічного договору від 23 квітня 1918 р. про експортні зобов'язання [33, с. 161].

Гетьман П. Скоропадський, який згідно з законом був оголошений найвищим керівником зовнішньополітичних відносин, відповідно до міжнародної практики перейняв усі зобов'язання

перед іншими державами і, відповідно, Брестського мирного договору. Він підписав у липні 1918 р. усі ратифікаційні грамоти договорів з Центральними державами, налагодив тісні стосунки, особливо з представниками Німеччини: послом А. Муммом, генерал-фельдмаршалом Г. Ейхгорном та генералом В. Гренером, які перебували у Києві. «Відносини з Німеччиною й Австро-Угорщиною, – слушно зауважують Олександр і Марія Копиленки, – привертати найбільше уваги та зусиль української дипломатії з огляду на реальні політичні обставини, зокрема присутність німецьких військ на українській землі» [34, с. 99].

Вже у червні 1918 р. відчувалося, що період кризи в українсько-німецьких відносинах минув і відбувається активний процес налагодження партнерських стосунків. Про це яскраво свідчив великий меморандум фельдмаршала Г. Ейхгорна від 6 червня 1918 р. В ньому викладено напрямки німецької зовнішньої політики на Сході й концепція стосунків з Україною. Передусім, він відзначав, що підтримувати незалежну, сильну Україну вигідно не лише з позиції економічних взаємин, але й необхідної надійної безпеки своїх інтересів з боку Росії. Україна, наголошував Г. Ейхгорн, до якої Німеччина матиме доступ через Литву, буде потужним мостом до Кавказу, Азії та Індії. Він наказав своїм військам усіяко підтримувати гетьманську владу. У ті дні, окреслюючи тривалу перспективу розвитку зовнішньої політики щодо України, німецький посол А. Мумм писав до Берліна: Є два можливих підходи до нашої політики стосовно України. Один з них – безжальна експлуатація країни, незалежно від наслідків. Інший – в утвердженні життєздатного політичного організму, який в тісному союзі з Німеччиною став би важливим політичним, військовим і економічним фактором нашої східної політики в майбутньому [32, с. 186].

Із всіх країн Четверного блоку відносини України з Німеччиною розвивалися найліпше. Цьому сприяли візити П. Скоропадського та голови уряду Ф. Лизогуба до Берліна й ділові переговори з провідними діячами Німеччини. Наряду з військово-політичними розглядалися економічні аспекти українсько-німецьких відносин. Сторони визнавали, що план вивезення з України сировини та продовольства, укладений з Центральною Радою, реалізовано лише на 20 %, причому обома сторонами. Після цього, згідно з домовленостями 10 вересня 1918 р., укладено новий українсько-німецький економічний договір, який мав чинність до 30 червня 1919 р. Над його проектом працювала потужна група спеціалістів на чолі з міністром С. Гутником. До новоствореної комісії входили з української сторони С. Гербель, В. Тимошенко, І. Шафаренко, А. Лукашевич, О. Андерсон та інші; з німецько-австро-угорської – послы А. Мумм і Й. Форгач.

Новий економічний договір базувався на основних принципах Брестської угоди і теж був досить відчутним тягарем для України. Згідно з ним Українська держава мала експортувати до Центральних держав 35 % зібраного врожаю збіжжя, що становило до 1 грудня 1918 р. 40 млн пудів, а до 1 червня 1919 р. – 75 млн. Крім того, Україна зобов'язувалася до липня 1919 р. експортувати 11 млн пудів живої худоби, 300 тис. овець, 2 млн птиці, 450 тис. пудів сала, масла і сиру, 2,5 млн пудів цукру, а також значну кількість сировини: металу, дерева та ін. Були встановлені тверді ціни. Крім усього, фінансова частина договору визначала, що у Берліні будуть друкуватися карбованці для України, з яких 250 млн щомісячно у 1918 р. і 100 млн – у 1919 р. отримує Німеччина винятково для утримання своїх військ в Україні та закупівлі товарів у вільній торгівлі. Берлін компенсує Україні щомісячно 5 млн нім. марок і 5 млн австр. корон. Україні надавалися великі і вигідні кредити у державних банках Берліна (один мільярд нім. марок). Створювалася низка спільних міждержавних установ, зокрема Українська продовольча рада в складі п'яти українців та шести німців і австрійців. У свою чергу, Німеччина зобов'язувалася постачати в Україну щомісячно 3 млн пудів вугілля, Австро-Угорщина – щомісячно 5 тис. тон нафти. Імпортовані машини і промислові товари, як і отримані кредити, скеровувалися на розвиток власної економіки. Зокрема законом від 25 травня 1918 р. уряд виділив 25 млн крб. на відновлення і розвиток сільськогосподарського машинобудування. Було багато зроблено для розбудови цукрових заводів. Зауважмо, що до світової війни в Україні вироблялося 74,7 млн пудів цукру (82 % загальної продукції в Росії) з них 60 млн експортувалося. У 1918 р. виробництво цукру зменшилося до 59 млн пудів [31, с. 303–304, 308].

Оцінюючи економічний договір від 10 вересня 1918 р., дехто з істориків, зокрема П. Притуляк, вважають, що його умови були набагато гіршими від попереднього, підписаного Центральною Радою 23 квітня 1918 р. Проте, на наш погляд, ближчий до істини В. Литвин, який визначив його як достатньо збалансований [35, с.272].

Восени 1918 р. Німеччина розпочала передислоковувати частину своїх військ з України на Західний фронт, де складалася для неї важка ситуація. У вересні було виведено п'ять піхотних дивізій з двадцятьох дислокованих в Україні. Було очевидно, що цей процес триватиме. Але до повного виводу своїх військ Берлін зробив кілька кроків з метою посилити владу гетьмана Скоропадського. Зокрема 10 жовтня 1918 р. новий міністр закордонних справ Німеччини В. Зольф, підтверджуючи повну незалежність України і легітимність Брестського мирного договору, рекомендував гетьманові радикально українізувати Кабінет міністрів, розпочати аграрну реформу,

порозумітися з керівництвом Національного Союзу на чолі з В. Винниченком. Окрім того, німці поступово пом'якшували свою позицію відносно утворення Українською державою власних збройних сил, що виявилось запізнілим кроком [31, с.424].

Між тим, як свідчать переговори української дипломатичної місії у Бресті і надзвичайно успішні угоди з Німеччиною та її союзниками, економічний фактор поряд з геополітичним зіграв визначну роль у розв'язанні Україною глобальних завдань: офіційного визнання незалежності держави, встановлення дипломатичних і торговельних відносин з Центральними та рядом нейтральних держав, реальної допомоги у визволенні країни від військ більшовицької Росії й відновлення влади Української Центральної Ради.

Підсумовуючи результати українсько-німецьких стосунків і ролі у них співробітництва у торговельно-економічній сфері, треба відзначити, що вони потужно вплинули на становлення та еволюцію військово-політичних і дипломатичних взаємин. Оцінюючи умови економічних угод з Центральними державами Центральної Ради, треба враховувати тодішнє зовнішнє і внутрішнє становище України, які спонукали уряд України на непопулярні кроки, а також, частково, й економічні договори. Безперечно, економічний договір від 23 квітня 1918 р., на наш погляд, не можна вважати рівноправним, проте, він був вигідним не лише Центральних держав, але й для України. Найважливішими досягненнями України було збереження державної незалежності та вихід на міжнародну арену. Отже, він сприяв державному будівництву і продовженню національно-визвольних змагань.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. С. Люстрована історія України / М. С. Грушевський. – К.: Наукова думка. – 1992. – 544 с.
2. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. С. Грушевський. – К.: Знання, 1991. – 240 с.
3. Грушевський М. С. На порозі нової України: Гадки і мрії / М. С. Грушевський. – К.: Наук. думка, 1991. – 120 с.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923. – Т. 1. Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932. – 452 с.; Т. 2. Українська Гетьманська Держава 1918 р. – Ужгород, 1930. – 510 с.
5. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920) / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – 467 с.
6. Субтельний О. Україна. Історія. 2-ге видання / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1992. – 594 с.
7. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К., 1993. – 365 с.
8. Гунчак Т. Україна перша половина ХХ століття: нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 281 с.
9. Каменецький І. Німецька політика супроти України в 1918-му р. та її історична генеза / І. Каменецький // Український історик. – 1968. – Ч. 1–4 (17–20). – С. 5–18; 1969. – Ч. 1–3 (21–23). – С. 74–85.
10. Никольников Г. А. Брестський мир и Украина / Г. Никольников. – К.: Наукова думка, 1981. – 128 с.
11. Супруненко М. І. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни / М. І. Супруненко. – К., 1951. – 343 с.
12. Хміль І. С. З прапором миру крізь полум'я війни. Дипломатична діяльність Української РСР (1917–1920) / І. С. Хміль. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 355 с.
13. Марков С. Ф. Отечественная война украинского народа против германских интервентов в 1918 г. / С. Ф. Марков – М.: ОГИЗ Госполитиздат, 1941. – 64 с.
14. Заставенко Г. В. Крах німецької інтервенції на Україні в 1918 р. / Г. В. Заставенко. – К.: Держполітвидав, 1959. – 153 с.
15. Симоненко Р. Г. Брест: двобій війни і миру / Р. Г. Симоненко. – К.: Вид-во політичної літератури України, 1988. – 278 с.
16. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада / В. Ф. Верстюк. – К.: Заповіт, 1997. – 344 с.
17. Коваль В. Захист економічних інтересів України на Брестській мирній конференції 1918 р. / В. Коваль // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики / Збірка наукових праць та спогадів. Інститут історії НАН України. – К., 2000. – Ч. 4. – Част. 2. – С. 128–139.
18. Барвінські П. І. Українсько-німецькі економічні відносини навесні 1918 р.: характер та проблеми / П. І. Барвінський // Записки історичного факультету. – Вип. 10. – Одеса. – С. 265–272.
19. Притуляк П. Економічний договір УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1918р. / П. Притуляк // Український історичний журнал. – 1997. – № 1. – С.62–72.; Притуляк П. Ратифікація Брестського миру: за і проти / П. Притуляк // Наукові праці історичного факультету. – Вип. 6. – Запоріжжя: ЗДУ, 1999. – С. 140–148.
20. Несук М. Драма вибору. Відносини України з Центральними державами у 1917–1918 рр. / М. Несук. – К., 1999. – 274 с.
21. Федюшин О. Украинская революция. 1917–1918 / О. Федюшин. – Москва, 2007. – 332 с.
22. Верстюк В. Українська революція: доба Центральної Ради / В. Верстюк // Український історичний журнал. – 1995. – № 6. – С. 58–73.
23. Винниченко В. Відродження нації: (Історія української революції, (марець 1917 р. – грудень 1919 р.): В 3-х ч. / В. Винниченко. – К.; Відень, 1920. – Ч. 1. – 348 с.; ч. 2. – 328 с.; ч. 3. – 535 с.
24. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф.1118, оп. 1, спр. 37, арк. 1–2.
25. Вісник Ради Народних Міністрів. – 1918. – 11 квітня.
26. ЦДАВО України, ф. 1118, оп. 2, спр. 23, арк. 24.
27. Киевская мысль. – 1918. – 10 марта.
28. ЦДАВО України, ф. 1118, оп. 1, спр. 51, арк. 14.
29. ЦДАВО України, ф. 1118, оп. 1, спр. 33, арк. 5. 30. Киевская мысль. – 1918. – 29 апреля.
31. Федюшин О. Украинская революция. 1917–1918 / О. Федюшин. – Москва, 2007. – 332 с.
32. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 рр. / П. Скоропадський. – Філадельфія, 1995. – 492 с.
33. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917–1920 / О. Л. Копиленко, М. Л. Копиленко. – К., 1997. – 205 с.
34. Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1914–1920) / В. Литвин. – К., 2003. – 486 с.

Оксана Ляшенко, Игорь Дацкив

ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ УКРАИНЫ С ГЕРМАНИЕЙ И АВСТРО-ВЕНГРИЕЙ 1918 Г.

В статье идет речь об экономических аспектах Брестского мирного договора 1918 г., который повлек определенные обязательства сторон в экономической сфере отношений, в частности в системе украинско-немецко-австрийских отношений, которые существенно влияли на внешнеполитическую ориентацию Киева, Вены и Берлина. Анализируется деятельность украинских дипломатических представительств и экономически торговых миссий за рубежом, направленная на обеспечение развития украинской экономики и потребностей борьбы за независимость.

Ключевые слова: договор, правительство, международное влияние, экономические, дипломатические переговоры.

Oksana Lyashenko, Igor Datskiv

EXTERNAL ECONOMIC RELATIONS BETWEEN UKRAINE, GERMAN AND AUSTRO-HUNGARY IN 1918

The article deals with the economic aspects of Brest peaceful agreement in 1918 which caused the certain obligations of the sides in the economic sphere of relations in particular in the system of the Ukrainian-German-Austria relations that substantially influenced on the foreign-policy orientation of Kiev, Vienna and Berlin. The activity of the Ukrainian diplomatic and economic-trade missions abroad directed on providing the development of the Ukrainian economy and the necessity of struggle for independence is analysed.

Key words: an agreement, government, international influence, economic, diplomatic negotiations.

УДК [94(498):329.78] «1919/1925»

Ігор Піддубний

НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ РУХ ТА ФОРМУВАННЯ ПРАВОРАДИКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В РУМУНІЇ (1919–1925 РР.)

Стаття присвячена питанням розвитку націоналістичних та антисемітських поглядів у середовищі студентів румунських університетів у кінці 10-х – першій половині 20-х рр. ХХ ст. Результатом цього процесу стала поява серед політичних організацій Румунії Ліги націонал-християнського захисту, яка на певний проміжок часу поглинула студентські організації. У процесі формування були виділені ряд тез, які визначили характер руху, в тому числі введено в дію вимогу про запровадження в освіті принципу «numerus clausus».

Ключові слова: Румунія, міжвоєнний період, антисемітизм, націоналістичний студентський рух, Ліга націонал-християнського захисту.

Історія ХХ ст. представляє собою низку подій, серед яких знаходить собі місце і процес формування та розвитку діяльності ультраправих політичних рухів. Перша світова війна фактично поглибила соціальну озлобленість та посилила психологічну готовність до насильства, які опинилися серед факторів, що створювали поживний ґрунт для розвитку фашизму [4, с.41–42]. У рівній мірі цей процес захопив майже всі країни Європи. Не була винятком і Румунія, де умови розвитку антисемітського руху склалися в процесі боротьби Дунайських князівств за звільнення з-під османського володарювання. Проте наприкінці 10-х – початку 20-х рр. ХХ ст. вони набули нового значення, створивши умови для появи нової політичної сили, яка асоціювалася з революційною зміною самого суспільства.

Історія розвитку право радикальних організацій в Румунії вже знайшла відображення в історіографії. Так, процес формування Ліги націонал-християнського захисту (далі – ЛНХЗ) відображено у роботі Г. Попа [16]. Процес заснування та розвитку діяльності легіонерського руху викладено у спільній праці М. Фету та І. Спелецелу [10]. Певні риси діяльності К. Кодряну аналізуються в роботах сучасних російських істориків А. Васильченка [1] та О. Наумова [3]. Загалом, увага в таких працях приділяється періоду «політичної зрілості та активної діяльності» політичної організації. Однак для розуміння суті руху та його основних гасел важливим залишається період становлення руху, який хронологічно припадає на 1922–1925 рр. Для розуміння суті руху важливою є стаття К. Йордакі, адже його дослідження, здійснене у галузі